

Пандемія як антисистема: аналіз конститутивних аспектів

Луканова В. В., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Показано, що негативна серединність є тим теоретичним концептом, що складається, з одного боку, з клінічної картини кожного конкретного випадку пандемії, а з іншого – з урахуванням соціокультурних, економічно-географічних та інших конкретних обставин виникнення пандемії.

З'ясовано, що випадки негативної серединності можуть бути представлені у горизонті мовних ігор Л. Вітгенштайна. Сутність мозаїчності пандемій через концепцію мовних ігор характеризується певним набором понять, певним набором дій для діагностики та протидії пандемії, певним компендіумом правил, яких необхідно дотримуватись та певною невизначеністю, оскільки заздалегідь невідомо, чим завершитись пандемія.

Запропонований семіотичний підхід до дослідження феномену пандемії. Показано, що семіотичний підхід містить, з одного боку, напрацювання медичної семіотики, яка складається із загальної та приватної частин, а з іншого – семіотики як гуманітарного, міждисциплінарного напрямку досліджень.

З'ясовано, що семіотична структура пандемії повинна враховувати три рівні, що взаємно передбачають один одного.

Показано, що концепт «екстремальна ситуація» має в основі неklasичне розуміння ситуації, яка передбачає наявність низки аспектів: проблеми, потрясіння, вибору, граничності, настрою. Доведено, що рисами пандемії як екстремальної ситуації є неочікуваність, небезпечність, надзвичайність, стрес, дезадаптація. Розкриті три шари екстремальної ситуації (емпіричний, формально-психологічний, метапсихологічний або онтологічний, або екзистенціально-аксіологічний).

Показано, що антагонізм ентропії та негентропії у межах системи «людство – навколишнє середовище» має обоюсторонній характер та є вкоріненим у фундаментальну бінарну опозицію «порядок / хаос». А в сучасному постнекласичному світі це вимагає пошуку нових діалогів між людством та навколишнім середовищем.

Ключові слова: пандемія; негативна серединність; мовні ігри; мозаїчність; семіотичний підхід; екстремальна ситуація; ентропія; негентропія; бінарна опозиція

Pandemic as an antisystem: analysis of constitutive aspects

Lukanova V. V., Oles Gonchar Dnipro National University

It has been shown in the article that the negative medianity is that theoretical concept, which, on the one hand, shows the clinical picture of each particular case of a pandemic, and, on the other hand, it takes into account the socio-cultural, economic-geographical and other specific circumstances of the emergence of the pandemic.

It has been found out that cases of the negative medianity can be represented in the horizons of language games by L. Wittgenstein. The essence of mosaic pandemics has been characterized through the concept of language games, firstly, by a certain set of concepts (verbal cut), secondly, by a certain set of actions for the diagnosis and counteraction of a pandemic (nonverbal cut), thirdly, by a certain compendium of the rules to be followed (normative cut), and fourthly, by some uncertainty as it is impossible to predict how pandemic will end (a cut of uncertainty).

A semiotic approach to the study of the phenomenon of the pandemic has been suggested. It has been shown that the semiotic approach to the study of the pandemic contains, on the one hand, the stratagems of a medical semiotic, which consists of general and private parts, and on the other hand, it consists of semiotics as a humanitarian and interdisciplinary research direction.

It has been found out that the semiotic structure of the pandemic should take into account three levels which predict each other mutually.

It has been shown in the article that the concept of «extreme situation» is based on the non-classical understanding of the situation, which involves the presence of several aspects: problems, shocks, choices, boundaries and mood. It has been proved that the features of the pandemic as an extreme situation are: negligence, danger, extra ordinariness, stress, non-adaptation. The three layers of the extreme situation have been revealed (empirical, containing a number of moments: occurrence, vital safety, marginality, reality and potentialities of consequences; formal-psychological, reactive, personal, interactive, transactional points of view; meta

psychological or ontological or existential-axiological, which in its turn includes three points of view: meta-psychological, ontological and existential-axiological).

It has been shown that the antagonism of entropy and negentropy in the framework of the humanity-environment system is mutually exclusive and is rooted in the fundamental binary opposition of «order / chaos». And in the modern post-classical world this requires the search for new dialogues between humanity and the environment.

Keywords: *pandemic; negative medianity; language games; mosaic; simiotic approach; extreme situation; entropy; negentropy binary opposition*

Пандемия как антисистема: анализ конститутивных аспектов

Луканова В.В., Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Показано, что негативная срединность является тем теоретическим концептом, состоящим, с одной стороны, из клинической картины каждого конкретного случая пандемии, а с другой – с учетом социокультурных, экономически географических и других конкретных обстоятельств возникновения пандемии.

Выяснено, что случаи негативной срединности могут быть представлены в горизонте языковых игр Л. Витгенштейна. Сущность мозаичности пандемий через концепцию языковых игр характеризуется определенным набором понятий, определенным набором действий для диагностики и противодействия пандемии, определенным компендиумом правил, которые необходимо соблюдать и определенной неопределенностью, поскольку заранее неизвестно, чем завершится пандемия.

Предложенный семиотический подход к исследованию феномена пандемии. Показано, что семиотический подход содержит, с одной стороны, наработки медицинской семиотики, которая состоит из общей и частной частей, а с другой – семиотики как гуманитарного, междисциплинарного направления исследований.

Выяснено, что семиотическая структура пандемии должна учитывать три уровня, взаимно предполагающие друг друга.

Показано, что концепт «экстремальная ситуация» имеет в основе неклассическое понимание ситуации, предполагающей наличие ряда аспектов: проблемы, потрясения, выбора, предельности, настроения. Доказано, что чертами пандемии как экстремальной ситуации является неожиданность, опасность, чрезвычайность, стресс, дезадаптация. Раскрыты три слоя экстремальной ситуации (эмпирический, формально-психологический, метапсихологичный или онтологический, или экзистенциально-аксиологический).

Показано, что антагонизм энтропии и неэнтропии в рамках системы «человечество – окружающая среда» имеет обоюдный характер и является укоренившимся в фундаментальную бинарную оппозицию «порядок / хаос». А в современном постнеклассическом мире это требует поиска новых диалогов между человечеством и окружающей средой.

Ключевые слова: *пандемия; отрицательная срединность; языковые игры; мозаичность; семиотичный подход; экстремальная ситуация; энтропия; неэнтропия; бинарная оппозиция*

Актуальність теми.

Розуміння того, що являє собою пандемія саме як антисистема, є ключовим у соціально-філософському схопленні цього феномену як певної цілісності. Справа у тому, що пандемію не можна подолати. Є пандемії, які притаманні доіндустріальному етапу розвитку людства (малярія, чума тощо), індустріальному (холера, іспанський грип тощо), постіндустріальному (СНІД/ВІЛ, гіподинамія тощо). При цьому ті пандемії, що вважались остаточно подоланими, відроджуються у сучасному світі (Ель Тор як новий прояв холери). Пандемія це глобальна загроза людству, але й

водночас виклик, що пробуджує нові сили для пошуку інших горизонтів існування. Дослідження антисистемного характеру пандемії призвело до артикуляції її трьох конститутивних структур: негативної срединності, катастрофічної екстремальної ситуації, бінарної опозиції «ентропія / негенетропія», які намагаються тут розкрити.

Стан наукової розробленості теми.

Джерельною базою дослідження є праці, які розкривають соціокультурні та медико-біологічні витки епідемій та пандемій: Є. Смірнова [9], М. Супотницького [10], К. Токаревича [11] і С. Шах [14], праці засновників системного підходу Л. Берталанфі [15], О. Богданова (Мали-

новського) [7], А. Аверьянова [1], І. Валерстайна [2] та ін. Концептуальна розмітка антисистеми міститься у працях Л. Гумільова [3; 4], П. Корявцева [5], Є. Луценка [17] та ін. Розгляд пандемії з точки зору системного підходу є у працях Д. Кваммена [18; 19] та ін.

Мета статті – розкриття конститутивних аспектів пандемії як антисистеми: негативна серединність, катастрофічна екстремальна ситуація, бінарна опозиція «ентропія / негентропія».

Викладання основного матеріалу.

Негативна серединність є тим першим теоретичним конструктом, що вводиться для з'ясування пандемії як певної інтерференційної картини перетину біоценозу та антропоценозу, яка являє собою комплементарну дескрипцію біоценозних та антропоценозних показників пандемії. Саме негативна серединність дає можливість, по-перше, показати клінічну картину конкретної пандемії, а по-друге, зрозуміти певні соціокультурні, соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-географічні обставини її виникнення і розповсюдження. Таким чином, введення концепту негативної серединності веде до конкретизації кожного окремого випадку пандемії. Так, з одного боку, існує пандемія як певне загальне поняття, а з іншого – існують окремі випадки пандемії у світі. І, скажімо, є пандемія чуми, є пандемія холери, є пандемія іспанського грипу, є пандемія лихоманки Ебола, є пандемія лихоманки Західного Нілу, є пандемія СНІДу тощо. Але все це окремі види пандемії, кожна з них має власну клінічну картину, кожна з них виникає в окремих соціокультурних, історично-політичних, економіко-географічних обставинах. І тоді пандемія залишається лише загальним поняттям, яке не відображає нічого конкретного. Негативна серединність веде до конкретизації кожного випадку пандемії. Негативна серединність має сингулярний характер і тому пропонує звернутись до концепції мовних ігор Л. Вітгенштайна. Використання концепту «мовна гра» стосовно пандемії, на перший погляд, несе у собі певну парадоксальність. Насправді, з одного боку, така серйозна, трагічна, навіть катастрофічна річ, як хвороба, що охопила певну частину людства, а з іншого – таке «несерйозне» поняття як гра. Але подібне протиставлення належить, на мій погляд, до буденного позарефлексивного використання мови. Для характеристики пандемії ми використовуємо певні поняття (місце виникнення пандемії, клінічна картина хвороби, швидкість розповсюдження, міри протидії тощо). Для

боротьби з пандемією ми не лише використовуємо певні слова, але й здійснюємо певні дії, поза якими слова лише залишаються словами. Далі для діагностики і боротьби з пандемією потрібно дотримуватись певних правил: як конкретно слід себе поводити в цій небезпечній ситуації, які дії вживати тощо. Те, як необхідно діяти під час холери відрізняється від того, що необхідно вживати під час атипової пневмонії або СНІДу тощо. Нарешті, те, чим закінчиться битва з хворобою, до кінця невідомо, тому що ця боротьба має найграничніші межі у бутті – життя та смерть. Тому пандемію можна зарахувати до такої мовної гри, яка містить певні сімейні подібності, тому що різні види пандемії відрізняються одна від одної та водночас містять певні спільні речі. Наступним науковим завданням може бути розробка окремих мовних ігор під рубрикою «пандемія».

Якщо торкнутися ще одного важливого аспекту, то ми бачимо що Л. Вітгенштайн тлумачить мовну гру як мову і ті дії, що з мовою пов'язані. І таким чином у самому розумінні мовної гри присутні вербальні та невербальні аспекти. А звідси і негативна серединність як мовна гра, а точніше – сукупність мовних ігор містить у собі вербальні та невербальні аспекти. І тут ми зустрічаємось з семіотичним виміром негативної серединності.

Перш за все хотілось би відмітити, що семіотичний аспект пандемії є чимось очевидним. Коли виникає хвороба, вона дає про себе знати через певні ознаки (температура, діарея, озноб, загальна слабкість тощо). Ці ознаки необхідно вміти бачити, тлумачити і, відштовхуючись від них, діяти. Відомо, що існує медична семіотика або семіологія, або симптоматологія як важлива складова частина медичної і клінічної діагностики. Виділяють загальну медичну семіотику, яка займається загальними характеристиками хворого (стать, вік, національність, професія, спадковість, перенесені захворювання тощо) і його станами (зміни свідомості, положення тіла тощо) та приватну медичну семіотику, де розглядаються симптоми конкретних захворювань, механізми виникнення, особливості синдромів тощо. Але оскільки негативна серединність містить не лише дані клінічної картини, а й враховує соціокультурні, історично-політичні, економіко-географічні аспекти, то лише медичної семіотики недостатньо, потрібно залучати дані семіотики культури. Більш того, наука про знаки перебуває в тому стані, коли у її розробці беруть участь вчені різних напрямків – філософи,

лінгвісти, психологи, біологи, антрополози, соціологи тощо. Семіотика як така – це, з одного боку, намагання уніфікувати науку, а з іншого – це науковий інструментарій, метод, за допомогою якого вивчаються складні соціокультурні феномени. Звернемось до праці Ч. У. Морріса «Підстави теорії знаків» [8].

Пандемію як процес хвороби можна уявити у знаковій формі. Процесуальність пандемії як знакової форми є семіозисом пандемії. І тут, рухаючись у руслі думки Ч. У. Морріса, семіозис пандемії містить: по-перше, те, що виступає як знак (клінічна картина хвороби); по-друге, те, на що вказує знак, тобто за якими обставинами ми можемо стверджувати, що те, з чим ми маємо справу, є пандемією або значення даного знаку; по-третє, вплив, унаслідок якого відповідна річ є для інтерпретатора знаком; по-четверте, безпосередньо сам інтерпретатор, що розуміє певні знаки.

Дослідження пандемії не може обійтись без семіотики, оскільки подібне дослідження пов'язане з розробкою мови розуміння пандемії, яка враховувала максимально можливу кількість аспектів – медичних, соціокультурних, антропологічних, політично-економічних, біхевіористських тощо. Тому пандемія, що з'ясована у якості знакової системи, повинна мати власну структуру. По-перше, це синтактика пандемії як певна сукупність знаків, незалежно від їх відношення до об'єктів або до інтерпретатора. Тобто, це синтаксис пандемії, це те, що необхідно артикулювати, щоб зрозуміти, що саме через такі-то й такі-то знаки ми можемо казати про пандемію. Синтактика пандемії визначає рівень дискурсу, відповідно з яким ми будемо працювати надалі, і важливо, щоб у цьому дискурсі була повна картина, яка враховує і біологічні, і особистісні, і соціокультурні, і технічні, і цивілізаційні, і загальні й інші непередбачувані обставини. Але одним синтактичним рівнем не обійтись, необхідно вийти на новий рівень – семантичний.

Семантика пандемії передбачає співвідношення сфери знаків із конкретними їх носіями, обставинами. Тут ми можемо зрозуміти як саме синтаксичні знаки співвідносяться з тим, що відбувається у реальності. Тобто саме тут пандемія як знакова система набуває своєї конкретності, історичності, соціальності. Якщо на рівні синтактики пандемії ми ще не можемо конкретизувати той чи інший знак, то на рівні семантики пандемії хвороба знаходить свою конкретизацію шляхом співвіднесення знаків з їх конкретними

втіленнями або носіями – денотатами.

Нарешті, замикає все це прагматика пандемії. Що з того, що ми лише встановили сукупність знаків певної пандемії? Що з того, що ми лише співвіднесли ці знаки з конкретними обставинами? Ще потрібні певні дії, тобто щось невербальне, що потребує уваги та рішучості, оскільки, нагадаю, пандемія це певна гранична сукупність знаків.

Не зважаючи на те, що це лише первісна розмітка, вона наочно демонструє, наскільки пандемія потребує до себе уваги з боку філософського дискурсу. Відштовхуючись від того, що пандемія як негативна серединність з точки зору семіотичного підходу включає синтактичний, семантичний та прагматичний виміри, а останній передбачає наявність певних дій, можна перейти до більш детального розкриття пандемії як екстремальної ситуації.

Для більш детального розкриття пандемії як екстремальної ситуації звернемось до самого поняття «ситуація». З цього приводу існує багато літератури, але обмежимося вказівкою на дисертацію І. Яцик «Гранична ситуація екзистенції вчинку: повнота екзистенції у філософії Ніколо Аббаньяно та «людина на межі» Карла Ясперса» [15]. Дослідниця виділяє у розумінні ситуації низку моментів, але ми зосередимось лише на тих, що мають неklasичний характер, тобто є антроповимірними: 1) необхідність вибору; 2) життєва проблема; 3) потрясіння; 4) те, через що людина мусить або боротись, або померти, або жити з іншими; 5) певній настрій (віра та відчай). Пандемія є проявом антропологічної екологічної кризи. Риси, які наводить авторка, характеризуючи екстремальну ситуацію: неочікуваність, небезпечність, надзвичайність, стрес, дезадаптація. Пандемію дуже важко прогнозувати, коли саме вона вибухне. Саме словосполучення «вибух пандемії» вказує на неочікуваний характер. Клінічна картина пандемій, де дуже висока вірогідність летального вироку, робить хворобу дуже небезпечною. Масштаби, які охоплює собою пандемія, безумовно, є надзвичайними. Під час таких подій населення завжди відчуває стресовий стан, внаслідок чого відбувається дезадаптація людей, яка сіє паніку. Це достатньо очевидні речі.

Якщо рефлексивним зором окинути емпіричний рівень, то всі означені речі можуть бути екстрапольованими і для пандемії. По-перше, пандемія є специфічним інцидентом, подією, що охоплює велику кількість людей. По-друге, пандемія є життєнебезпечною для людства.

По-третє, пандемія фактично ставить людство на межу антропологічної катастрофи, оскільки під питання потрапляє саме існування людства. По-четверте, пандемія має власні і реальні, і потенціальні наслідки (вплив пандемії на наступні покоління). І нарешті, масштаби пандемій дійсно вражають. Наведемо кілька прикладів: перша пандемія чуми або чума Юстиніана – близько 125 млн. загиблих, друга пандемія чуми або чорна смерть – понад 60 млн. загиблих.

Так, емпіричне трактування екстремальної ситуації дозволяє артикулювати бінарну опозицію: «смертоцентрованість / життєцентрованість». Звідси: прагнення до виживання, збереження буття, воля до тривалості – сутнісні характеристики екстремальної ситуації як ситуації існування. І тоді екстремальна ситуація є не лише ситуацією, що завдає фундаментальної загрози існуванню, але й такою, що випробовує нашу волю, стійкість, мужність, здатність до спротиву. Тим самим, ми приходимо до поняття граничної ситуації, яку ввів у сучасний філософсько-антропологічний і екзистенціально-психологічний дискурс К. Ясперс, а значить вже емпіричний рівень підходу вимагає доповнення з боку філософії.

Традиційно, екзистенціалізм, у межах якого було запропоновано К. Ясперсом поняття граничної ситуації, вважається філософією індивідуалізму і суб'єктивізму. Але з іншого боку, гранична і екстремальна ситуації спільні у самому значенні слова, а також екзистенціальна думка розглядає існування людини як буття-у-світі. Буття-у-світі є дбанням, яке охоплює два модули існування – «люди» та присутність, і при цьому, водночас є буттям-з-іншими. Тому неможливо казати, що екзистенціалізм це лише індивідуалістична і суб'єктивістська філософія у солісистському сенсі. Екзистенціальна думка саме демонструє, що ми пов'язані один з одним у цьому світі. Тому і гранична ситуація як певний варіант буття-у-світі є буттям з іншими, і екстремальна ситуація також стосується і буття-у-світі, і буття-з-іншими. В свою чергу вітчизняний філософ Н. Хамітов у «Філософському енциклопедичному словнику» розрізняє граничну ситуацію та граничне буття [12]. Якщо граничне буття належить людині як такій і у нього людину виводить сукупність вчинків, які впливають з її бажання реалізуватись за межами буденного буття, то гранична ситуація постає результатом зовнішніх обставин. Тобто у певному сенсі гранична ситуація є вторгненням ззовні. Таку ж природу має і

екстремальна ситуація. Це вторгнення ззовні як певний результат взаємодії біоценозу та антропоценозу.

Існує й інша трактовка поняття «екстремальна ситуація» М. Магомед-Еміновим. Він розрізняє катастрофічну та некатастрофічну екстремальність. Якщо остання – це космічний політ, підводне плавання, полярна експедиція, скелелазіння тощо, то перша – це катастрофа, що локалізована у визначених просторово-часових межах, яку необхідно якомога швидше усунути або подолати. Тому, безумовно, пандемія є екстремальною ситуацією з позначкою «катастрофічна». Її ознаки: деструктивність, насильство, небажаність, життєдистонічність.

З точки зору М. Магомед-Емінова, екстремальну ситуацію можна розглядати на перетині трьох змістовних комплексів. Перший – «загроза – випробування – зростання» (емпіричний рівень), другий – «страждання – стійкість – самореалізація» (формально-психологічний рівень), третій – «допомога – прив'язаність – любов» (мета психологічний або онтологічний рівень). Ось чому, екстремальність, на думку М. Магомед-Емінова, це не відсутність, а навпаки, ситуація присутності граничного буття людини, у тому числі можливості власної неможливості, або інакше екстремальність – не особлива властивість, не якість або інтенсивність, а граничний, темпоральний або часовий за природою феномен, що фіксує вторгнення небуття у буття. Екстремальність не лише розміщує час людини між часовістю та вічністю, але й демонструє феномен темпоральної праці, коли час людини стає складним, множинним. Смерть перетворюється, на думку М. Магомед-Емінова, у феномен життя [6].

Починаючи аналізувати екстремальну ситуацію, розмежовуючи її на катастрофічну та некатастрофічну, М. Магомед-Емінов фактично виходить на філософсько-антропологічний рівень дослідження. Справа у тому, що акцент переноситься із медичних, біологічних, емоційно-когнітивних установок на аспекти існування людини у граничних засобах буття. Екстремальність стає ціннісно-смысловим феноменом, що відображає особливості взаємодії людини з навколишнім середовищем, що розкривається у трьох бінарних опозиціях: перша – «позитивна / негативна екстремальність», друга – «смысл життя (L-смысл) / смысл смерті (D-смысл)», третя – «буття / небуття». Екстремальна ситуація може бути представлена у якості багаторівневого утворення з наступними складовими: емпіричний

рівень – «загроза – випробування – зростання», формально-психологічний рівень – «страждання – стійкість – самореалізація», онтологічний рівень – «допомога – прив'язаність – любов».

Остання конститутивна складова пандемії як антисистеми – бінарність «ентропії / негентропії». Хочу нагадати, що така складова антисистемного характеру пандемії, як антагонізм ентропійності та негентропійності отримана шляхом уявлення про те, що при зіткненні біоценозу та антропоценозу в такій структурі біоценозу як мікробіоценозу починають різко ініціюватись ентропійні процеси, і біоценоз починає використовувати антропоценоз у якості негентропії, намагаючись загальмувати власні ентропійні процеси. Інакше кажучи, це хижацьке відношення біоценозу до антропоценозу. Але протягом розробки такого трактування з'ясувалось, що зіткнення біоценозу та антропоценозу відбувається за рахунок такої підсистеми антропоценозу як техноценозу або техносфера. Це техногенне втручання людства у природу. І це втручання також носить хижацький характер. С. Шах відмічає, що саме технократичне втручання у навколишнє середовище, хижацьке ставлення до корисних копалин є найбільш глибинною причиною виникнення пандемій. Таким чином, це обопільний процес. Хижацтво спостерігається як з боку антропоценозу, так і з боку біоценозу. Ентропійні процеси відбуваються як в антропоценозі, так і в біоценозі. А звідси, біоценоз та антропоценоз використовують один одного з точки зору негативної ентропійності або гальмування швидкості ентропійних процесів.

Як відомо, ентропія – термін, що використовується для характеристики певних незворотних процесів, що відбуваються у різних системах. Ентропія є мірою невизначеності, невпорядкованості, тобто це стан хаосу. А максимальний рівень ентропії призводить до смерті системи. Протилежна ентропії негентропія або негативна ентропія – це водночас філософське і фізичне поняття, за допомогою якого визначається, навпаки, міра впорядкованості і організованості також у різних системах.

Висновки статті.

Якщо підсумувати, у статті показано, що негативна серединність є тим теоретичним концептом, що складається, з одного боку, з клінічної картини кожного конкретного випадку пандемії, а з іншого – з урахуванням соціокультурних, економічно-географічних та інших конкретних обставин виникнення пандемії. З'ясовано, що у

силу власної сингулярності випадки негативної серединності можуть бути представлені у горизонті мовних ігор Л. Вітгенштайна. Розкриття мозаїчності пандемій через концепцію мовних ігор характеризується, по-перше, певним набором понять (вербальний зріз), по-друге, певним набором дій для діагностики та протидії пандемії (невербальний зріз), по-третє, певним компендіумом правил, яких необхідно дотримуватись (нормативний зріз), по-четверте, певною невизначеністю, оскільки задалегідь невідомо, чим завершиться пандемія (зріз невизначеності).

Доведено, що одним зі шляхів усвідомлення пандемії як антисистеми може бути семіотичний підхід. Показано, що семіотичний підхід до дослідження пандемії містить, з одного боку, напрацювання медичної семіотики, яка складається із загальної та приватної частин, а з іншого – семіотики як гуманітарного, міждисциплінарного напрямку досліджень. Стосовно останнього можна казати про семіозис пандемії, що складається із представленої у знаковій формі клінічної картини хвороби (номінативний аспект), обставин виникнення цієї картини (денотативний аспект), впливовості (комунікативний аспект), наявності інтерпретатора (суб'єктний аспект). З'ясовано, що семіотична структура пандемії повинна враховувати три рівні, що взаємно передбачають один одного. Перший – синтактика пандемії або певна знакова картина, що враховує всі обставини виникнення і розповсюдження хвороби. Другий – семантика пандемії як співвідношення знаків пандемії з конкретними обставинами. Третій рівень – прагматика пандемії як сукупність певних заходів із протидії.

Показано, що концепт «екстремальна ситуація» має в основі неklasичне розуміння ситуації, яка передбачає наявність низки аспектів: проблеми, потрясіння, вибору, граничності, настрою. Доведено, що рисами пандемії як екстремальної ситуації є неочікуваність, небезпечність, надзвичайність, стрес, дезадаптація. Розкриті три шари екстремальної ситуації.

Перший шар – емпіричний, що містить низку моментів: подійність, життєнебезпечність, граничність, реальність та потенціальність наслідків. Досліджено, що в основі емпіричного рівня екстремальної ситуації лежить бінарна опозиція «життєцентрованість (Life-сенс) / смертоцентрованість (Death-сенс)». У межах емпіричного шару здійснено, по-перше, співставлення екстремальної та граничної ситуації в аспектах збігу та відмінності (кількісні – масштаби

охоплення антропологічні та територіальні, та якісні – взаємодія на рівні макрооб'єктів – біоценозу та антропоценозу). По-друге, уточнення об'єктивно-подійної тріади «загроза – випробування – подолання».

Другий шар екстремальної ситуації – формально-психологічний у сукупності стимулюючої, реактивної, персоналістської, інтерактивної, транзактної точок зору. Саме у межах формально-психологічного шару, по-перше, артикулюється специфіка пандемії як катастрофічної екстремальної ситуації з ознаками: деструктивність, насильство, небажаність, життєдистонічність тощо. По-друге, з'ясується, що екстремальна ситуація є ситуацією діяльності людини, яка має своїм витоком умови його існування. По-третє, уточнюється психологічна тріада «страждання – стійкість – перетворення».

Третій шар екстремальної ситуації – метапсихологічний або онтологічний, або екзистенціально-аксіологічний – містить низку аспектів. Перший: з метапсихологічної точки зору пандемія як екстремальна ситуація є збігом двох метапотреб – збереження буття в ситуації загрози небуття (мотивація виживання) та ста-

новлення буття всупереч загрозі небуття (мотивація зростання). Другий: з онтологічної точки зору пандемія як екстремальна ситуація є феноменом взаємодії людства та навколишнього середовища у трьох бінарних опозиціях: «позитивна / негативна екстремальність», «сєнс життя/ сєнс смерті», «буття / небуття». Третій: з екзистенціально-аксіологічної точки зору пандемія як екстремальна ситуація є вихопленням людства зі стану повсякденного падіння, актуалізацією таких екзистенціалів як присутність, дбання, буття-з-іншими, страх, жах, радикалізацією буття-до-смерті як найбільш власної, безвідносної, незапобіжної здатності бути, артикуляцією етичного виміру людства в аксіологічній тріаді «допомога – прив'язаність – любов».

Показано, що антагонізм ентропії та негенеропії у межах системи «людство – навколишнє середовище», по-перше, має обопільний характер як результат технократичного втручання антропоценозу у біоценоз, по-друге, є вкоріненим у фундаментальну бінарну опозицію «порядок / хаос», що у сучасному постнекласичному світі вимагає пошуку нових діалогів між людством та навколишнім середовищем.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Аверьянов А. Н. Системное познание мира: методологические проблемы / А. Н. Аверьянов. – М.: Политиздат, 1985. – 263 с.
2. Валлерстайн И. Капиталистическая цивилизация / И. Валлерстайн. – М.: ТНИ КМК, 2008. – 176 с.
3. Гумилёв Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилёв. – СПб.: Кристалл, 2001. – 640 с.
4. Гумилёв Л. Н. Этносфера: история людей и история природы / Л. Н. Гумилёв. – СПб.: Кристалл, 2002. – 576 с.
5. Корявцев П. М. Философия антисистем / П. М. Корявцев. Режим доступа: <http://antisys.ru/antisys.html>
6. Магомед-Эминов М. Ш. Определение экстремальной ситуации / М. Ш. Магомед-Эминов // Российский психологический журнал. – 2009. – Т. 6. – № 1. – С. 13-24.
7. Малиновский А. А. Тектология. Теория систем. Теоретическая биология / А. А. Малиновский. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 448 с.
8. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Ч. У. Моррис // Семиотика: Антология. – М.: Академпроект, 2001. – С. 45-98.
9. Смирнов Е. И. Войны и эпидемии / Е. И. Смирнов, В. А. Лебединский, Н. С. Гарин. – М.: Медицина, 1988. – 240 с.
10. Супотницкий М. В. Микроорганизмы, токсины и эпидемии / М. В. Супотницкий. – М.: Вуз.кн., 2000. – 375 с.
11. Токаревич К. Н. По следам минувших эпидемий / К. Н. Токаревич, Т. И. Грекова. – Ленинград: Лениздат, 1986. – 41 с.
12. Хамітов Н. В. Гранична ситуація / Н. В. Хамітов // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 131.
13. Шамбадаль П. Развитие и приложение понятия энтропии / П. Шамбадаль. – М.: Наука, 1967. – 278 с.
14. Шах С. Пандемия: История смертельных вирусов / С. Шах. – М.: «Альпина Диджитал», 2016. – 208 с.
15. Яцик І. С. Гранична ситуація екзистенції вчинку: повнота екзистенції у філософії Ніколо Аббаньяно та «людина на межі» Карла Яспєрса: дисертація на здобуття наукового ступеня канд. філос. н., спеціальність 09.00.05 – історія філософії / І. С. Яцик. – Житомир, 2009. – 173 с.
16. Bertalanffy L. General System Theory / L. Bertalanffy. – NYC: Library of Congress Catalog, 1968. – 289 p.
17. Луценко Е. В. АСК-анализ как метод выявления когнитивных функциональных зависимостей в многомерных зашумленных фрагментированных данных / Е. В. Луценко. – Режим доступа: <http://lc.kubagro.ru/aidos/aidos02/index.htm>
18. Quammen D. Ebola: The Natural and Human History of a Deadly Virus / D. Quammen. – NYC: W.W. Norton & Company, 2014. – 128 p.
19. Quammen D. Spillover: Animal Infections and the Next Human Pandemic / D. Quammen. – London: Bodley Head, 2012. – 592 p.

REFERENCES

1. Averianov, A.N. (1985). *Sistemnoe poznanie mira: Metodologicheskie problemy [Systemic knowledge of the world: Methodological problems]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
2. Vallerstain, I. (2008). *Kapitalisticheskaia tsivilizatsiia [Capitalist civilization]*. Moscow: TNI KMK [in Russian].
3. Gumilev, L.N. (2001). *Etnogenez i biosfera Zemli [Ethnogenesis and the Biosphere of the Earth]*. Saint Petersburg: Kristall [in Russian].
4. Gumilev, L.N. (2002). *Etnosfera: istoriia liudei i istoriia prirody [Ethnosphere: history of people and history of nature]*. Saint Petersburg: Kristall [in Russian].
5. Koriavtsev, P.M. *Filosofia antisistem [The philosophy of anti-system]*. Retrieved from: <http://antisys.ru/antisys.html> [in Russian].
6. Magomed-Eminov, M.Sh. (2009). Opredelenie ekstremalnoi situatsii [Defining an Extreme Situation]. *Rossiiskii psikhologicheskii zhurnal*, 6 (1), 13-24 [in Russian].
7. Malinovskii, A.A. (2000). *Tektologiya. Teoriia sistem. Teoreticheskaia biologiya [Tectology. Systems Theory. Theoretical Biology]*. Moscow: Editorial URSS [in Russian].
8. Morris, Ch.U. (2001). Osnovaniia teorii znakov [The foundations of the theory of signs]. *Semiotika: Antologiya*. (pp. 45-98). Moscow: Akadempromekt [in Russian].
9. Smirnov E.I., Lebedinskii, V.A., & Garin, N.S. (1988). *Voiny i epidemii [Wars and epidemics]*. Moscow: Meditsina [in Russian].
10. Supotnitskii, M.V. (2000). *Mikroorganizmy, toksiny i epidemii [Microorganisms, toxins and epidemics]*. Moscow: Vuz.kn. [in Russian].
11. Tokarevich, K.N., & Grekova, T.I. (1986). *Po sledam minuvshikh epidemii [In the wake of past epidemics]*. Leningrad: Lenizdat [in Russian].
12. Khamitov, N.V. (2002). Ghranychna sytuatsiia [Limit Situation]. *Filosofskyy encyklopedychnyy slovnyk*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
13. Shambadal, P. (1967). *Razvitie i prilozhenie poniatii entropii [The development and application of the concept of entropy]*. Moscow: Nauka [in Russian].
14. Shakh, S. (2016). *Pandemiia: Istoriia smertelnykh virusov [Pandemic: A History of Deadly Viruses]*. Moscow: «Alpina Didzhital» [in Russian].
15. Iatcik, I.S. (2009). *Granichna situatsiia ekzistentsii vchinku: povnota ekzistentsii u filosofii Nikolo Abbagnano ta «liudina na mezhi» Karla Iaspersa [Limiting situation of the existence of the act: completeness of existence in philosophy Nicolo Abbagnano and «man on the brink» of Karl Jaspers]*. Candidate's thesis. Zhitomir [in Ukrainian].
16. Bertalanffy, L. (1968). *General System Theory*. NYC: Library of Congress Catalog
17. Lutsenko, E.V. *ASK-analis kak metod vyavleniya kognitivnykh funktsional'nykh zavisimостей v mnogomernykh zashumlennykh fragmentirovannykh dannykh [ASC-analysis as a method for identifying cognitive functional dependencies in multidimensional noisy fragmented data]*. Retrieved from: <http://lc.kubagro.ru/aidos/aidos02/index.htm> [in Russian].
18. Quammen, D. (2014). *Ebola: The Natural and Human History of a Deadly Virus*. NYC: W.W. Norton & Company.
19. Quammen, D. (2012). *Spillover: Animal Infections and the Next Human Pandemic*. London : Bodley Head.

Луканова Вікторія Вікторівна

Здобувач кафедри філософії

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

49010, Дніпр, пр. Гагарина, 72

Lukanova Victoria

Degree Applicant

Oles Honchar Dnipro National University

72, Gagarin Av., Dnipro, 49010, Ukraine

Email: vvlukanova@gmail.com ORCID: 0000-0002-2059-4622

Цитування: Луканова В. В. Пандемія як антисистема: аналіз конститутивних аспектів / В. В. Луканова // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21, № 11. – С. 86-93.

Citation: Lukanova, V.V. (2018). Pandemiia yak antysystema: analiz konstytutyvnykh aspektiv [Pandemic as an antisystem: analysis of constitutive aspects]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(11), 86-93.

Стаття надійшла / Article arrived: 16.10.2018

Схвалено до друку / Accepted: 22.11.2018